

gyobb, amelyek csaknem egyöntetűen a *Facultas philosophicae viennae 1686* bejegyzést viselik magukon, mégpedig ugyanazon kéztől. Ez annál fel-tűnőbb, mert maga a bécsi Egyetemi Könyvtár-ban ma elenyésző számban akadnak csak ilyen provincenciájú ősymotatványok. Az erdélyi köte-tekben egy olajos festésű, mélyfekete bélyegzővel felülnyomták, szinte kibetűzhetetlenül megsem-misítették az egykori tulajdonost. Ismeretes, hogy Migazzi Antal Kristóftól — aki váci püspök és egyúttal bécsi érsek volt — kerültek e kötetek Batthyány Ignáchoz. Kulcsár Péter most bravú-ros nyomozással bizonyította be, hogy Migazzi félig-meddig illegálisan jutott az eredetileg jezsui-ták tulajdonában volt könyvekhez, és mindenáron meg kellett szabadulnia tőlük. Ezért voltak ennyi-re kedvezőek — alacsony ár, négyéves fizetési ha-táridő — a vásárlás feltételei, mint ahogyan az a megmaradt szerződésből kiolvasható.

A tanulmánykötet magas színvonalú értekezé-sei mindenképpen megérdemelték volna a jobb nyomdai kivitelét.

KÖHEGYI MIHÁLY

Külömb-külömb féle jó és rossz szagú virágokkal tellyes kert. Pasquillusok a XVII—XVIII. század-ból. Válogatta, szerkesztette, utószóval és jegyzetekkel ellátta LŐKÖS ISTVÁN. Kiad. Magvető Könyvkiadó. Bp. 1989. 386 l.

Néhány év leforgása alatt a Magvető Kiadó a régi magyar nyelvű gúnyköltészetből válogatott antológiával immáron kétszer lepte meg az olvasó-közönséget. A *Hatvanhat csúfos gajd. XVI—XVIII. századi magyar csúfolók és gúnyversek* 1983-ban látott napvilágot. A kiadvány a versek két nagy csoportját különbözteti meg: a tréfálkozó csúfolókat és a komoly hangú gúnyverseket. Egyik műfaji kategóriát sem tudjuk azonban kellő pontossággal, szabatosan definiálni. Ezért kerültek bele a gyűjteménybe olyan írások, melyek egyáltalán nem vagy olyan mértékben tartalmaznak ironikus, gúnyos elemeket, hogy ezek nem teszik a verseket csúfolókká, gúnyversekké. Nehe-zen minősíthető ilyenek pl. a komoly hangú *Adhortatio mulierum* (1548), vagy a párválasztás problémájával tusakodó, a jó feleségnek való kivá-lasztásához Isten segítségét kérő verselőnek a „Mint az úton járó . . .” kezdetű éneke. Neme-gyszer a férjhezmenésre vágyakozó leány éneke sem nevezhető (Bánotja nincs ez világon annak . . .)

csúfos gajdnak, mint ahogy a lakodalmakban el-hangzó mulatónóta sem („Lakjatok vígan . . .”), még ha tréfából kiénelki is az ott jelenlévő meste-reket. Kétségtelen, a szatirikus hang, az ironikus bíráló, sőt a maró gúny is megjelenik a „Csinom Palkó . . .”-ban, egészében mégsem tekinthető po-litikai gúnyversnek, és kéri a csúfos gajdok társa-ságából, mint ahogy kevés keresnivalójuk van ott a halandzsaverseknek.

Versállományát tekintve Lőkös István kiadvá-nya is hasonlít az előbbihez. Bár a „külömb-külömb féle virágokkal tellyes kertben” sok min-dennek helye akadhat, a *pasquillusok* alcím miatt szigorúbban kell figyelniük a „jó vagy rossz” sza-gú termékekre. Lőkös a fentebb említett kiadvány „almúfajai” szerinti különböztételre nem ügyel. A pasquillusok között publikál panaszverseket, siraloménekeket, mint pl. *Jeremiás prófétának si-ralma, Patria Nimpha plorans* vagy *A Magyar Nemes Hazának panaszolkodó versei*. Nem pasquil-lusok a panaszos feddőzőénekek: *Principio dissi-milis finis Hungariae, Mostani időkre való versek, A Nemes Nemzetes Dupés Urakról*; a programadó serkentő: *Egy igaz Magyar Hazafinak serkengető versei*. Nem pasquillusok Faludinak, Daykának, Gvadányinak a kötetbe felvett szerzeményei, de nem mindig érezzük annak az adott helyzetről, országgyűlési állapotokról általánosságban tájé-koztató verseket, melyekre egyébként illenek a sajtó alá rendezőnek a szavai: „céljuk az ország-gyűlést figyelemmel kísérő közönség tájékoztatá-sa”. A pasquillusnak ilyesfajta tájékoztatás nem műfaji ismérve. A pasquillust az jellemzi, hogy az indulat személyes sérelemként kap hangot, az al-jasság, bűn olyan mértékben telíti írójának a lel-két, hogy a személyes ügyének tekintett dologban elfogultan támad, bírál, fedd, ócsárol, rágalmaz, gorombáskodik, neme-gyszer trágár módon. (Ez utóbbira találunk példákat a kiadvány darabjai-ban, a durvaság, malackodás azonban nem tesz egy verset pasquillussá, csak ha a vaskosságban rabelais-i erő, irodalmiság van.)

Kétségtelen azonban, hogy a kötetben közölt 68 vers többsége pasquillus. Cask nem ennek a gazdagon burjánzó költői hajtásnak a legszebb ága. Az egész nemzetet érintő, országos jelentősé-gű ügyekről tárgyalnak az országgyűléseken, de a lényeges-kérdések, a nemes szándékok ritkán jut-nak kifejezésre az általánosságban elsőkélyese-dettnek bizonyuló, irodalmiságából kivetkőzött paskvillversek egyik-másikának részleteiben. Az ismétlődő, elcsépeelt mondanivaló kifejezése leg-többször erőtlén és költőietlen. A provinciális szin-

tű alkalmi költészeti antológia kordokumentumként jelent érdekességét.

Lőkös István anyagának mintegy a negyedrészt érmeríti a XVII. századból. Hat pasquillust, egy kétstrófás gúnyverset Lórántffy Zsuzsannáról. A 7—16. számú darabok Szentpáli Ferenc (a s. a. r. nem nevezi meg!) *Imago veritatis* c. hosszú korrajzából vett részletek. Valamennyi újraközlés. A XVIII. századi versek közül sok itt jelenik meg először, illetőleg új forrásból készült kiadás. Legtöbbet merített Lőkös az Egri Főegyház-megyei Könyvtár gyűjteményeiből (21 esetben!).

Felesleges lenne arról beszélni, hogy talán érdekesebb anyagon jobban be lehetett volna mutatni a két század gúnyköltészetét. Meg kell azonban emlitenünk, hogy ennek a két századnak a latin nyelvű pasquillus-termése gazdagabb a magyar nyelvűnél. A latin nyelvű versekről a kiadványban említés sem történik. Néhány a XVIII. század elejéről való írás kivételével a versek az 1764—, 1790—91-i országgyűléshez kapcsolhatók. Pedig gazdag visszhangja volt az 1728-as országgyűlésnek. És 1741-ben, 1751-ben is volt országgyűlés, meg a megyegyűlésekről, de más történeti eseményekről is maradt ránk a kiadottakkal vetekező értékű verselmény. Ezt figyelembe véve hitelesebb és teljesebb kordokumentációként szolgálhatott volna a kiadvány. Bizonyos azonban, hogy az 1764- és 1790—91-es országgyűlést kísérte a minden újtással szemben mereven elzárkózó konzervatív (és főleg protestáns) nemesség érzelmeit, hangulatát kifejező versfaragók legdúsabb termése.

Egy személyes jellegű vers, mint amilyen a pasquillus, annyira alkalmi írás, hogy a keletkezős körülményeinek, a szereplő személyeknek, magának a szóban forgó ügynek ismerete híján a verset nem tudjuk megérteni. Ha az olvasó nem látja a sorok mögött meghúzódó célzásokat, nem tudja a néven nevezett személyeknek ki- és milétét, az ügyszó való viszonyulását, a sötétben botorkál. A sajtó alá rendezőnek nagyobb gondot kellett volna fordítania a háttér megvilágítására. Egy-két problémátlan vers kivételével alig van a kiadványnak olyan darabja, melyet a jegyzetapparátus segítségével teljesen megérthetne az olvasó. Bizonyára a Kiadó igényelte a maximális tömörséget. De vajon a kiadói szerkesztő gondatlansága, hogy a versek nincsenek sorszámozva sem a szövegkiadásban, sem a tartalomjegyzékben? Így aztán nem sok hasznát vesszük annak, hogy számozva vannak a szövegek forrásjegyzékében. Legalább itt tájékoztatni kellett volna a versek keletkezésének időpontjáról.

A sajtó alá rendezőnek nagyobb gondot kellett volna fordítania az egyes darabok kommentálására, a jegyzetelésre, következetesen kellett volna eljárnia. Pl. az *Annagrammatica descriptio Tabulae Regiae* című kollektív pasquillus valamennyi személyéről (13!) olvashatunk a jegyzetben. A *Gúnyvers az Ung megyei kurucokról* névadatából mindössze kettőről kapunk tájékoztatást a tizenhét magyar név közül, de ebből is az egyik azonosításnak nem vesszük itt hasznát.

Nyilván, sok személy azonosítása ma már nemcsak sok fáradsággal jár, de néha lehetetlen. De mindenképpen a nehéz esetek felgöngyölítésére kell törekedni. Felesleges volt a közölt szövegek megértéséhez olyan bőséges magyarázat, mint amilyent a sajtó alá rendező adott az antik (Achilles, Diana, Ovidius, Seneca stb), a bibliai (Dániel Illés, Judit, Pilátus, Salamon stb), a vallási (Antichristus, Bassus, Arnobius, Loyola Ignác, Ruffius, Tertullianus, Calvinus, Luther stb), a magyar irodalmi (Dávid Ferenc, Dayka, Etelka, Szaitz Leo stb) személyekről. Ezeknek az azonosítása nem jelentett problémát, annál inkább az országgyűlésen szereplő sok-sok, a mai olvasó számára ismeretlen személyé.

Nehezen lehet az *Ad Graecos pannigeros* 7. sorának Mehmet császára azonos IV. Mehmeddel (1641—1691), mikor a versben arról van szó, hogy a görögök nem őrizték meg tőle Konstantinápolyt. Az *Ad Papistas*ban Bassus nem lehet a IV. században élő püspökkel azonos, minthogy Irenaeus (+ 200 k.) idején élt. (Ő II. században élt vallásbölcse, aki tagadta Krisztus emberségét.) A *Contra Franciscum Illesy* című gúnyversben a következő sorokban: „Akkor ő eszében már meg boldulván „Ördögös Pinthia vére fel bordulván” (javítani kellett volna: fel bozduvánra!) Illésyt Pinthiahoz hasonlítja. Lőkös az ókori pithagoreus filozófussal *Pinthias*-szal azonosítja. Minden bizonnyal Apollón delphoi jósnőjére, *Pythiára* történik itt hivatkozás; a másoló nem a név utolsó betűjét, az *s-et* hagyta el tévesen, hanem egy *n* beiktatásával rontotta el a nevet. Mért nevezné a filozófust ördögösnak, akinek a vére felbuzdul (felforr)? Pythia vére buzdult fel, és a mérges gázoktól öntudatlan állapotában „Eszétül a teste eppen el tágult”. E három példával arra utalunk, milyen gondal kell végezni az azonosításokat.

Bőkezűbben kellett volna osztogatni a szövmagyarázatokat is. Rengeteg szó maradt azonosítás nélkül. Az ismeretlen szavak miatt számos esetben értelmetlenül áll az olvasó a szöveggel szemben. A jegyzet tudtul ad ilyen jelentéseket, hogy mi a diárium, examen, kurafi, papistaság, pispek, por-

tio, praedikator, tyrannus stb, de nem mondja meg pl. mit jelent a peniczel (ecsettel), kokónak (koholt hírnék — Thaly értelmezése!), kordélyban (gondviseletlenül), biflangos (sallangos, cifra), stróngalni (kószálni), pipite (csecsebecse), post-scriptáddal (seggeddel), pillangós kard (csillogó kard), ázag (nyárs) stb. (A példák a *Gúnyvers az Ung megyei kurucokról*-ból valók.). Sajnálatos módon a megmagyarázatlan szavak tömege fordul elő a kiadott szövegekben. Talán azért, mivel a Kiadó profiljába nem fért bele a bőségesebb szóazonosítás? Akkor nem kell ilyen igényeket támasztó könyveket kiadnia.

Lőkös István helyenként []-be tett betűkkel, szavakkal javít a kéziratok rontott, értelmetlen helyein. Az eljárást helyeseljük. De a javítás, szótagkiegészítés még több helyen kívánatos lett volna. A *Patria Nimpha plorans* 2. sorában: „Csak nem vízzé válván, mint *Biblia* könyvében” — nyilvánvalóan *Biblis* könyvét (= könnyét) rontotta el. Ugyanitt a 37. sorban „Apollo *Hasamat* gyakran látogatta” — bizonyára a *Házamat* szót hibázta el a másoló. A javítást megkönnyítette volna, hogy az egri kéziratot kívül a vers megvan az OSZK Kt-ban a Fol. Hung. 1109. 212—216. lapjain is. A *Mostani időre való versek 1790 75.* sorában másolási hiba következtében állhat ez az értelmetlenség: „Kösd fel oldaladra a *sarkaknak Handját*.” Az utolsó szó minden bizonnyal *Kardját* kell, hogy legyen; az előtte álló egyelőre megoldatlan. Vagy ezekben a sorokban, egyszerűen sajtóhibát követett el a nyomda? Mint ahogy kétségkívül sajtóhiba a 357. oldalon a *gyakandó* szó helyett álló *gyanakvó*. Vagy pl. a 376. lapon *Spielenberg* lapjának a címében a *Politico* a *Politicae* helyett. A felvett pasquillusok közül nem a XVII. századiak képviselik az első szövegközlést, mint ahogyan a 333. oldalon olvasható, hanem a XVIII. századiak egy része.

És a kiadványnak ez a tény az egyik nem lebecsülendő értéke. Eddig ismeretlen forrásokból ad ki új szövegeket. Hogy közöttük vannak érdekesebbek, értékesebbek és kevésbé izgalmasak, ez a sajtó alá rendezőtől független tény. Lőkös István érdeme, hogy a kiadvánnyal a még mindig kevésbé ismert XVIII. századot közelebb hozta hozzánk.

VARGA IMRE

István Futaky — Kristin Schwamm: *Die Ungarn betreffenden Beiträge in den Göttingischen Gelehrten Anzeigen 1739—1839.* Bp. 1987, MTA Könyvtára 309 l.

A 18. század második felében és a reformkorban a németországi folyóiratok viszonylag sokat foglalkoztak hazánk kulturális, tudományos és politikai viszonyaival. Főként a magyarországi német és latin nyelvű, de elvétve a magyar nyelvű könyvekről is szívesen írtak recenziókat, kritikákat. Ezeknek teljes számbavétele mind ez ideig nem történt meg, bár jelentős publikációk is jelentek meg már e tárgyban. Ilyen volt pl. Karl-Heinz Jügeltnek az *Allgemeine Literatur Zeitung* magyar vonatkozású cikkeiről készült feldolgozása (*Die Recensionen der ungarischen und Ungarn betreffenden Schriften in der „Allgemeinen Literatur-Zeitung“ (1785—1803)*). E magyar vonatkozású és a külföldi sajtóban megjelent publikációknak a teljes feltárása mind tudománytörténeti mind pedig kapcsolattörténeti szempontból nagyon fontos lenne.

Futaky István és Kristin Schwamm összeállítására újabb jelentős lépést jelent a fenti cél elérése szempontjából. Ők a legrégebb német recenziós folyóiratnak, a ma is élő és már a 242. évfolyamánál tartó *Göttingische Gelehrte Anzeigen* első évszázadának magyar vonatkozású cikkeit tárták fel a kutatás számára. Felvilágosodás- és reformkori tudományosságunk élénk kapcsolatai már jól ismertek a neves göttingi egyetemmel, melynek hallgatói között számos magyarországi diák is volt. E kapcsolatoknak, melyeket igen sokan tovább ápoltak, hazatérésük után is, igen jelentős megnyilvánulásai voltak a göttingi Akadémia folyóiratának magyar vonatkozású cikkei is. A lap fénykorának legnevesebb szerkesztői: J. D. Michaelis és Ch. G. Heyne egyszersmind az egyetem neves professzorai is voltak. Heynéről ismeretes, hogy az egyetem könyvtárába frissen beérkező könyvekről nyomban recenziókat íratott. E könyveknek mintegy fele külföldi eredetű volt. Mindezekből és még Heynének a magyarok iránti szimpátiájából következőleg történhetett meg, hogy ebben az időszakban a göttingi folyóiratban csaknem hatszáz magyar vonatkozású recenzió látott napvilágot. Ezeknek feltárása, kivonatos